

МОВА «ВОЛАПУК» В ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПЛАНОВИХ МОВ

Анотація. У статті висвітлено процес створення міжнародної планової мови «волапук» як помітного явища в історії світової інтерлінгвістики.

Встановлено, що історії людської цивілізації відомі сотні спроб та проектів міжнародних мов. На жаль, майже усі штучні мови мали одну долю: в історії гуманітарної думки вони залишилися усього лише красивими проектами, що свідчать про прагнення людства до взаєморозуміння.

Автором здійснено короткий огляд заснування та розвитку найбільш відомих планових міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії інтерлінгвістики: спроба конструювання загальної мови філософа Алексарха; система графічних знаків Клавдія Галена, за допомогою якої могли б спілкуватися люди, що говорять на різних мовах; міжнародна мова середньовіччя латинь; проекти і спроби створення міжнародної мови у формі пазиграфій А. Рензі, В. Генслоу, М. Пец, І. Грімм, С. Івіцевич, Ф. Жульєн, І. Ру, А. Бахмайр та ін.; створення штучних мов видатними філософами, ученими і художниками XVI–XVII ст. (Томас Мор, Томазо Кампанелла, Ян Амос Коменський, Френсіс Бэкон, Рене Декарт, Ісаак Ньютон, Готфрід Лейбніц та ін.); проект «музичної» міжнародної мови Жана Франсуа Сюдра, названого автором «сольресоль» (початок XIX ст.) та ін.

З'ясовано, що першими відчутними результатами у створенні справжніх планових мов у 70-х роках XIX століття стала мова «волапук», автором якої став католицький прелат з Баварії, відомий поліглот, розробник «всесвітнього алфавіту» Йоганн Мартін Шлейєр.

Незважаючи на низку недоліків, волапук приніс безперечну користь для вирішення проблеми створення планової нейтральної міжнародної мови і

широкого використання її в громадській практиці. Світ переконався в тому, що мова, створена однією людиною, може служити знаряддям, цілком придатним для спілкування між різномовними людьми.

***Ключові слова:** міжнародні планові мови, інтерлінгвістика, волапюк, Й. Шлейер есперанто.*

Анотація. В статті отражен процесс создания международного планового языка «волапюк» как заметного явления в истории мировой интерлингвистики.

Установлено, что истории человеческой цивилизации известны сотни попыток и проектов международных языков. К сожалению, почти все искусственные языки имели одну судьбу: в истории гуманитарной мысли они остались всего лишь красивыми проектами, свидетельствуют о стремлении человечества к взаимопониманию.

Автором осуществлен краткий обзор основания и развития наиболее известных плановых международных языков, которые оставили заметный след в истории интерлингвистики: попытка конструирования общего языка философа Алексарха; система графических знаков Клавдия Галена, с помощью которой могли бы общаться люди, говорящие на разных языках; международный язык средневековья латынь; проекты и попытки создания международного языка в форме пазиграфий А. Рензи, В. Генслоу, М. Пец, И. Гримм, С. Ивицевич, Ф. Жульен, И. Ру, А. Бахмайр и др.; создание искусственных языков выдающимися философами, учеными и художниками XVI-XVII вв. (Томас Мор, Томазо Кампанелла, Ян Амос Коменский, Фрэнсис Бэкон, Рене Декарт, Исаак Ньютон, Готфрид Лейбниц и др.); проект «музыкальной» международного языка Жана Франсуа Сюдра, названного автором «сольресоль» (начало XIX в.) и др.

Выяснено, что первыми ощутимыми результатами в создании настоящих плановых языков стал язык «волапюк», автором которой стал католический прелат из Баварии, известный полиглот, автор «всемирного алфавита» Иоганн Мартин Шлейер.

Несмотря на ряд недостатков, волапюк принес несомненную пользу для решения проблемы создания планового нейтрального международного языка и широкого использования ее в общественной практике. Мир убедился в том, что язык, созданный одним человеком, может служить орудием, вполне пригодным для общения между разноязычными людьми.

***Ключевые слова:** международные плановые языки, интерлингвистика, волапюк, И. Шлейер эсперанто.*

Annotation. In the article the process of creating a planned international language «Volapük» as a significant phenomenon in the history of world interlinguistics.

Found that the history of human civilization known to hundreds trials and projects of international languages. Unfortunately, almost all artificial languages have one fate: in the history of humanitarian thought they were just a beautiful project, indicating the quest for understanding.

The author made a brief overview of the establishment and development of the most famous planned international language, which left its mark on the history interlinguistics: an attempt to design common language philosopher Aleksarha; system of graphic signs Claudius Galen, through which could communicate with people who speak different languages; international language of medieval Latin; projects and attempts to create an international language in the form pazyhrafiiy A. Renzi, B. Henslou M. Pec, J. Grimm, S. Ivitsevych F. Julien, J. Roux, A. Bahmayr etc .; artificial languages by prominent philosophers, scientists and artists XVI-XVII centuries. (Thomas More, Tommaso Campanella, Jan Amos Comenius, Francis Bacon, Rene Descartes, Isaac Newton, Gottfried Leibniz, and others.) Project «music» international language of Jean François Syudra named author of «Solresol» (beginning of XIX century.) and others.

It was found that the first tangible results in the creation of real targets as was the language «Volapük», whose author was the Catholic prelate of Bavaria, famous polyglot, author of «universal alphabet» Johann Martin Schleyer.

Despite a number of shortcomings Volapük brought undeniable benefits to

address the creation of the planned neutral international language and wide use in public practice. The world was convinced that it was created by one person, can serve as an instrument, it is suitable for communication between multilingual people.

***Key words:** international planned language interlinguistics, Volapuk, J. Schleyer, esperanto.*

Постановка проблеми. Людство завжди намагалося знайти або створити міжнародну мову. У такій якості розглядались в різні періоди грецька, латинська, французька мови. Але усі вони не могли залишитися мовами міжнародними, оскільки кожна з них тісно пов'язана з національними особливостями, традиціями, історією народу. Поступово прийшли до переконання, що жодній з існуючих мов не судилося бути мовою міжнародною хоч б тому, що тоді один народ поглинув би інші. Внаслідок цього виникла ідея створення мови штучної – так званої нейтральної.

Першими відчутними результатами у створенні справжніх планових мов у 70-х роках XIX століття стала мова «волапюк», автором якої став католицький прелат з Баварії, відомий поліглот, автор «всесвітнього алфавіту» Йоганн Мартін Шлейер.

Аналіз останніх публікацій. Проблема необхідності та розвитку міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену знайшли відображення у працях Є. Бокарева, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, Б. Колкера, А. Королевича, А. Короля, С. Кузнєцова, Д. Лук'янець, Г. Махоріна, А. Мельникова та ін. Проте більшість з наукових праць тільки побічно стосуються досліджуваної теми та мають фрагментарний характер.

Мета статті – висвітлити процес створення міжнародної планової мови «волапюк» як помітного явища в історії світової інтерлінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Історія світової культури знає немало спроб знайти взаємозуміння за допомогою створення єдиної штучної мови. З-поміж найбільш відомих проектів міжнародних мов, які залишили

помітний слід в історії вітчизняної та зарубіжної інтерлінгвістики – проекти давньогрецького філософа Платона (427–347 рр. до н.е.), грецького лікаря-дослідника, хірурга і філософа римської доби Клавдія Галена (II століття), іспанського філософа, просвітника-гуманіста і педагога Луїса Вивеса (1492–1540), каталонського філософа і письменника Раймунда Луллія (1235–1315), арабського шейха Мухмеддіна (II століття) та ін.

Міжнародною мовою середньовіччя була латинь. В середні віки класична латинь стає мовою науки, школи, церкви і міжнародних відносин. Нейтральна латинь, що не належала більше якій-небудь нації, упродовж декількох сотень років в певній мірі виконувала функції міжнародної письмової мови, а в деяких колах освіченого суспільства – навіть розмовної мови. У XVII ст. латинська мова втрачає своє міжнародне значення і поступово витісняється літературою на національних мовах [8, с. 77].

У другій половині XVII століття були створені так звані пазиграфії (термін «пазиграфія» для позначення міжнародної смислової писемності ввів Ж. де Мемье в 1797 р. в одній зі своїх робіт, присвячених цьому питанню), тобто письмові міжнародні знаки. Проектів і спроб створення міжнародної мови у формі пазиграфій було немало (А. Рензі, В. Генслоу, М. Пец, І. Грімм, С. Івіцевич, Ф. Жульєн, І. Ру, А. Бахмайр та ін.) [1, с. 17–24].

Проте усі пазиграфічні спроби закінчилися невдачею і стали поступатися місцем спробам фонетичним. Люди дійшли висновку, що немає необхідності утрудняти себе «мертвими» мовами, коли ті ж самі знаки відмінно можуть виконувати свою роль у формі слів.

У XVI–XVII ст. проблему міжкультурної комунікації засобом створення штучних мов намагалися розв'язати видатні філософи, учені і художники того часу: Томас Мор, Томазо Кампанелла, Ян Амос Коменський, Френсіс Бэкон, Рене Декарт, Ісаак Ньютон, Готфрід Лейбніц і багато інших. Великі гуманісти XVIII століття рахували створення штучної мови основною умовою об'єднання народів світу.

У XVII ст. були спроби створити спільну мову для усіх слов'ян –

міжнародної слов'янської мови. Перша слов'янська азбука була створена в 863 р. слов'янськими просвітниками братами Кирилом (близько 827–869 рр.) і Мефодієм (близько 815–885 рр.).

У XVIII ст. проблемами універсальної мови займалися багато інших учених і державних діячів: Франсуа Марі Аруе, Шарль Луї Монтеск'є, Дені Дідро, П'єр Луї Моро де Мопертюї, Анре Марі Ампер, Жюль Верн, Катерина Велика та ін. [3, с. 8; 4, с. 29].

На початку XIX ст. з'явився проект «музичної» міжнародної мови Жана Франсуа Сюдра (1787–1862), названого автором «сольресоль».

Надуманість і надмірну штучність пропонованих проектів загальної мови піддав різкій критиці французький філософ Шарль Ренув'є (1815–1903), який виступив у Міжнародному лінгвістичному товаристві в Парижі з доповіддю «Про інтернаціональну мову в XIX столітті». По суті, він висунув вимогу конструювання мови на базі лінгвістичних явищ, характерних для сучасних мов (принцип *aposteriori*) [3, с. 9].

Послідовне проведення саме цього принципу принесло перші відчутні результати у створенні справжньої планових мов – «волапюк», автором якої став католицький прелат з Баварії, відомий поліглот, автор «всесвітнього алфавіту» Йоганн Мартін Шлейєр.

У травні 1879 р. в літературній газеті «Sionsharfe» («Сіонська арфа»), що видавалася німецькою мовою в баварському містечку Литцельштеттен, було надруковано додаток під заголовком «Entwurf einer Weltsprache und Weltgrammatik für die Gebildeten aller Völker der Erde» («Проект всесвітньої мови і всесвітньої граматики для освічених людей усіх націй Землі»). Автором був Йоганн Мартін Шлейєр (1831–1912) – приходський священник, письменник, філолог, поліглот. Одні його біографи стверджують, що він знав 40 мов, інші – 50, а треті – 70. Роком пізніше в Констанці (Баварія) Шлейєр видав підручник під назвою «Volapük, die Weltsprache» («Волапюк, всесвітня мова»). Найменування мови утворене шляхом з'єднання двох англійських деформованих слів: *world* (світ) і *speak* (говорити). Лексика волапюка

заснована на словарному фонді західноєвропейських мов і латині, але більшість слів змінена до невпізнання і здається винаходом автора. Тому волапюк відносять до планових мов змішаного типу [4, с. 30].

На думку дослідників, робота Шлейера була першим в історії людства проектом міжнародної мови, який переріс в «живе» знаряддя спілкування різномовних людей, здобув широку популярність і поширення в багатьох країнах світу. Поява волапюка відкрила нову еру в історії проектування міжнародної мови. У Європі, Азії, Австралії виникають товариства волапюкистів. Мову викладають досвідчені педагоги у вищих навчальних закладах Австрії, технічних училищах Італії, в Росії, Китаї, Японії. Видаються ґрунтовні словники. У великих комерційних конторах Європи ведуться справи на цій мові [4, с. 30].

З 1881 р. регулярно видається двомовна газета «Weltspracheblatt – Volapukabled» («Волапюкський аркуш») – центральний орган волапюкського руху. З 1889 р. газета виходить тільки однією мовою – волапюк (проіснувала до 1908 р.), і крім неї ще 13 газет на цій мові. Загалом мовою волапюк вийшло 400 книг. За підрахунками істориків інтерлінгвістики, в 90 роки ХІХ ст. у світі налічувалося близько мільйона прибічників мови Шлейера [4, с. 31].

Історики інтерлінгвістики небувалий успіх волапюка пояснюють декількома причинами. Насамперед, це життєва потреба в нейтральній допоміжній міжнародній мові у зв'язку з міжнародними контактами, що постійно розширювалися; поїздки Шлейера з доповідями про його мову по багатьох містах Німеччини; активна пропаганда волапюка за межами батьківщини Шлейера в німецькомовних країнах і в країнах, де проживали німці; фонетична орфографія; легкість утворення похідних форм; правильна система словозміни; можливість виражати тонкі відтінки думки [4, с. 31].

Одним з найактивніших волапюкистів був француз Огюс Керкгофс (1835–1905), голландець за походженням, професор німецької мови в паризькій Вищій комерційній школі. У 1885 р. він видав французькою мовою

«Повний курс волапука», а потім «Скорочену граматику волапука». Цей навчальний посібник був перекладений декількома іншими мовами, у тому числі і російською. На II Всесвітньому конгресі волапукистів, який проходив у 1887 р. в Мюнхені, була заснована вища мовна інстанція «Kadem Bevunetik Volaruka» («Міжнародна академія волапука»). Президентом Академії був обраний Йоганн Шлейер, директором – Огюст Керкгофс [4, с. 32].

Однак багатство граматичних форм волапука на практиці виявилось зайвим, утрудняло вивчення мови. Керкгофс наполягав на спрощенні граматики. Він був прибічником реформ волапука у бік наближення мови до функцій комутативності, але Шлейер, вважаючи себе одноосібним власником свого проекту, категорично був проти будь-яких змін. У процесі використання мови виявилися й інші недоліки. Хоча лексика волапука і була заснована на словарному фонді існуючих мов (англійської, німецької, французької, латині та ін.), Шлейер, прагнучи до того, щоб усі кореневі слова були односкладовими, починалися і закінчувалися приголосними, запозичені слова максимально скорочував, частенько до невпізнання. Наприклад, такі загальновідомі інтернаціоналізми, як комплімент, диплом, республіка, проблема, у Шлейера перетворилися в невпізнанні дублети plim, plom, blik, blem. Виключивши з алфавіту букву г, Шлейер по-своєму переробив навіть власні імена. У нього Росія – Lusan, Португалія – Vodugan, Америка – Melor, Африка – Filor. Сам автор не пам'ятав усіх переінакшених слів, в розмові на мові «волапук» не міг обійтися без словника і охоче переходив на рідну німецьку мову [4, с.32]. Між Академією і Шлейером виник конфлікт, що привів незабаром до повного розвалу руху (цьому неабиякою мірою сприяв і есперанто, який на той час з'явився і своїми якостями набагато перевершував волапук).

Своєї кульмінації поширення волапука досягло в 1889 р., під час III Всесвітнього конгресу волапукистів (Париж), скликаного за ініціативи Академії, фактичним керівником якої був Керкгофс. Проте сам Шлейер бойкотував конгрес [4, с. 32].

На той час у світі існували 283 товариства волапукистів, виходило на

цій мові 25 журналів, налічувалося понад 1000 дипломованих учителів волапука. Спеціальні курси цієї мови закінчили близько 210 000 осіб. Волапук вивчали в багатьох середніх і навіть вищих учбових закладах (наприклад, в Австрії і Італії). Мова Шлейера пробила собі дорогу на підмостки багатьох театрів – на ньому з успіхом ставилися опери (наприклад, у Відні). У багатьох офісах, конторах, а також готелях Франції і Англії говорили і писали на мові «волапук». За непрямыми даними, в цей час у світі налічувався близько мільйона прибічників мови Шлейера. На той час у всьому світі на 25 мовах було видано 315 підручників цієї мови [4, с. 9–11].

На цьому міжнародному форумі волапукистів, у якому брало участь 200 делегатів з 13 країн Європи і Азії, робочою мовою був волапук. Конгрес довів можливість використання планової мови як знаряддя спілкування різномовних людей. В той же час з повною ясністю виявилися недоліки мови. Конгрес доручив Академії скласти просту граматику волапука, виключивши з проекту Шлейера усі зайві форми, що не зустрічаються в основних європейських мовах, поповнити і удосконалити словник. Це рішення було тріумфом делегатів, очолюваних Керкгофсом. Але у Шлейера були теж прибічники, супротивники реформ мови. Академія прийняла ряд рішень по спрощенню граматики, але Шлейер їх не визнав і порвав з Академією [4, с. 32].

Після конгресу почалися розбрати, з'явилися нові проекти реформованого волапука. Виникли конфлікти між членами Академії, і Керкгофс відмовився від посади директора. Деякий час діяльністю Академії керував Тимчасовий комітет. Він видав «Нормальну граматику» волапука з урахуванням спрощень, рекомендованих Академією [4, с. 33].

У 1890 р. волапукська Академія переїхала до Москви. Її другим директором став В. Розенбергер, інженер, інтерлінгвіст. Упродовж декількох років він видавав бюлетень Академії, а потім, розчарувавшись у мові волапук, створив свій проект мови під назвою «ідіом-неутраль». Лексика ідіом-неутралья заснована на словарному фонді латині і шести сучасних національних мов індоєвропейської сім'ї (англійської, іспанської, італійської,

німецької, російської і французької). Ці ж мови стали матеріалом, на якому була побудована проста граматика [4, с. 33].

Волапюкська Академія перетворюється на вищу мовну інстанцію ідіом-неутрала і міняє свою назву – з 1898 р. по 1908 р. вона називається «Akademi Internasional de Lingu Universal» («Міжнародна академія загальної мови»).

Так, як і в Росії, волапюкський рух у всьому світі поступово завмирає: припиняють свою діяльність гуртки, все рідше з'являються волапюкські газети. На думку дослідників, основні причини загибелі волапюка – це відсутність міцного соціального ґрунту, відірваність лексики від словарного запасу сучасних світових мов, складна граматика [4, с. 33].

Незважаючи на низку недоліків, волапюк приніс безперечну користь для вирішення проблеми створення планової нейтральної міжнародної мови і широкого використання її в громадській практиці. Світ переконався в тому, що мова, створена однією людиною, може служити знаряддям, цілком придатним для спілкування між різномовними людьми. Стало ясным також, що, створивши проект мови, встановивши для нього непорушні, науково обґрунтовані правила, слід дати йому свободу для подальшого розвитку, збагачення, постійного оновлення [4, с. 33].

Волапюк, незважаючи на усе, значною мірою послужив ідеї спільної планово створеної мови. Віднині вікова мрія багатьох мислителів набуває реальних рис, а створений людським розумом проект оживає і починає функціонувати як справжня мова. Ставши результатом двадцятивікової історії розвитку ідеї загальної мови, волапюк в той же час закриває передісторію виникнення міжнародної мови «есперанто», що перемогла своїх конкурентів і що функціонує на протязі ось вже ста років.

За словами відомого українського есперантиста А. Королевича, багатомовність – це не всесвітнє зло, не «прокляття богів», як вірили в давнину ті, кому доводилося спілкуватися з людьми, які говорять на чужій мові. Багатомовність – це природне явище, споріднене дивній

різноманітності у світі тварин, рослин, благодатний дар природи, що сприяє у процесі духовної творчості і добування матеріальних благ створенню багатонаціональних культур землян. На думку науковця, прикрою перешкодою в безпосередньому спілкуванні різномовних людей була (і є) відсутність єдиної нейтральної міжнародної мови. Це відчували і розуміли відомі представники різних цивілізацій, різних часів, і вони старалися, в міру своїх сил і умов, усунути цю перешкоду, робили спроби знайти або побудувати просте зручне знаряддя спілкування між усіма народами землі [4, с. 17].

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Зокрема, більш детального вивчення потребує історія створення та розвитку тих міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії вітчизняної та зарубіжної інтерлінгвістики, насамперед – мови «есперанто».

Список використаних джерел

1. Дрезен Э. Очерк идеи международного языка. Часть 1 (период до 1880 г. и развала Волапюка) / Э. Дрезен. – М. : Типография Клуба шимени Я. М. Свердлова при ВЦИК, 1922. – 31 с.
2. Дрезен Э. Проблема международного языка на текущем этапе его развития. – М. : Издание ЦК СЭСР, 1932. – 64 с.
3. Исаев М. И. Столетие планового вспомогательного языка эсперанто (идея, реализация, функционирование) / М. И. Исаев // Проблемы международного вспомогательного языка. – М. : «Наука», 1991. – С. 4–25.
4. Королевич А. И. Книга об эсперанто / А. И. Королевич. – К. : Наукова думка, 1989. – 254 с.
5. Кузнецов С. Н. Теоретические основы интерлингвистики / С. Н. Кузнецов. – М. : Издательство Университета дружбы народов,

1987. – 207 с.

6. Проблемы международного вспомогательного языка. – М. : «Наука», 1991. – 263 с.

7. Пушкарёв Л. Н. Юрий Крижанич – певец славянского единства / Л. Н. Пушкарёв // Славянский альманах. – М., 1997–1996. – С. 174–176.

8. Свадост Э. Как возникнет всеобщий язык / Э. Свадост. – М. : Издательство «Наука», 1968. – 287 с.

Literatura

1. Drezen Э. Oчерк yдей mezhdunarodnoho yazyka. Chast 1 (peryod do 1880 h. y razvala Volapiuka) / Э. Drezen. – М. : Типографыя Клуба shymeny Ia. M. Sverdlova pry VTsYK, 1922. – 31 s.

2. Drezen Э. Problema mezhdunarodnoho yazyka na tekushchem этапе eho razvytyia. – М. : Yzdanye TsK SƏSR, 1932. – 64 s.

3. Ysaev M. Y. Stoletye planovoho vspomohatelnoho yazyka эсперанто (ydeia, realizatsyia, funktsyonyrovanye) / M. Y. Ysaev // Проблемы mezhdunarodnoho vspomohatelnoho yazyka. – М. : «Наука», 1991. – С. 4–25.

4. Korolevych A. Y. Knyha ob эсперанто / A. Y. Korolevych. – К. : Naukova dumka, 1989. – 254 s.

5. Kuznetsov S. N. Teoretycheskiye osnovы unterlynhvystyky / S. N. Kuznetsov. – М. : Yzdatelstvo Unyversyteta druzhбы narodov, 1987. – 207 s.

6. Проблемы mezhdunarodnoho vspomohatelnoho yazyka. – М. : «Наука», 1991. – 263 с.

7. Pushkarëv L. N. Yuryi Kryzhanych – pevets slavianskoho edynstva / L. N. Pushkarëv // Slavianskyi almanakh. – М., 1997–1996. – С. 174–176.

8. Svadost Э. Kak voznyknet vseobshchyi yazyk / Э. Svadost. – М. : Yzdatelstvo «Наука», 1968. – 287 с.

